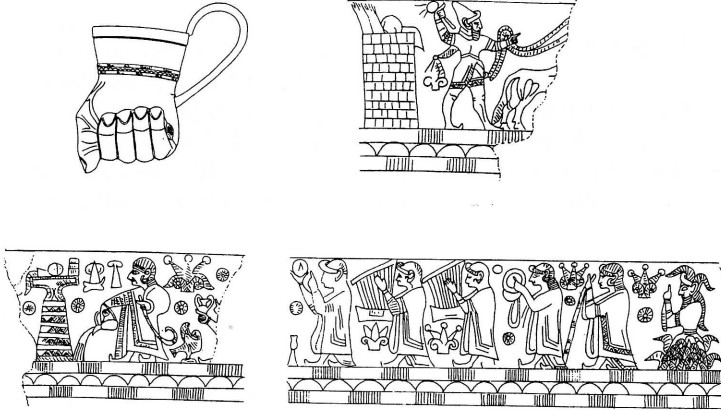

Yumruk biçimli gümüş Hitit kabı ile Fraktin kaya anıtı üzerinde görülen bazı kült nesnelerinin identifikasyonu

Savaş Özkan Savaş - Ankara

Burada, 1995 yılında H.G. Güterbock ve T. Kendall tarafından yayınlanan "Yumruk Biçimli Gümüş Hitit Kabı"¹ üzerinde yeralan kabartmadaki sahne ile o sahnede görülen bazı nesneler ve tasvirler hakkında konuşmak istiyoruz:

"Yumruk Biçiminde Gümüş Hitit Kabının" (Fig. 1) bilek kısmı üzerindeki kabartmanın genel tanımı şu şekildedir: (Bilek kısmını çevreleyen kabartma sahnesinin çemberi 20 cm. iken bileğin ağzı 28 cm. civarındadır.) Konu bir kutsamadır. Burada Göğün Fırtına Tanrısına kutsal sıvı (şarap) ve kutsal ekmek sunulmaktadır. Bir boğanın dizginlerini elinde tutar halde olan tanrının önünde bulunan bir altardan sonra, kral hareket halinde ya da ard arda sıralanmış duran 7 figürün kafillesi tarafından izleniyor. Onların arkasında ise, bir tanrı bulunmaktadır².

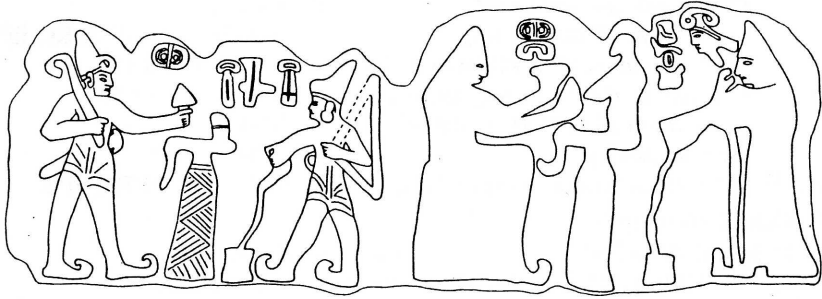

Figür 1

¹ H.G. Güterbock / T. Kendall, "A Hittite Silver Vessel in the Form a Fist", in: J.B. Carter / S.P. Morris (eds.), *The Ages of Homer. A Tribute to Emily Townsend Vermeule*, Austin 1995, 45-60.

² Hitit Dağ Tanrılarına benzeyen figürün eteklerinden yükselerek doğal bir biçimde birbiri üstüne dizildikleri için yükselen tabakalar veya kat kat oluşan tepeler vardır. Bu şeklin üstündekilerden birisi kat kat olan damarlı yapraklar dizisi gibi görünür. Güterbock, yapraklı etekleri ve tacıyla dağ tanrısına benzeyen bu şeklin bir bitki tanrısını veya bir ağaç tanrısını temsil edeceğini öne sürer (eser s. 53).

Kralın hemen arkasındaki alan çizgisinde, kanatları açılmış, küçük bir kümenin ya da belirsiz bir şeklin üzerinde duran bir kuşun (olasılıkla bir kartalının veya benzerinin) figürü vardır. Fakat başı arkaya krala dönüktür. Buna benzer olarak Fraktin kabartmasındaki³ yemek masasında bir kuş aynı pozisyonda duruyor (Fig. 2). Bunun dinsel törenlerde kullanılan ve kurban edilecek gerçek bir kuş mu yoksa kuş şekilli vazomu olup olmadığı açık değildir. Kuşların ve onların kanatlarının tanrısal sunuşların bir parçası olarak belirtildiği metinlerde⁴ ve kuş kurbanlarının delili Yazılıkaya'da bulunmuştur⁵.

Figür 2

³ K. Bittel, *AA* 1939, 567; idem, *Denkmäler eines hethitischen Großkönigs des 13. Jahrhunderts vor Christus*, Opladen 1984, 11-12 ve d.n. 8; P. Meriggi, *MEG* II 2^a e 3^a, 1975, 309vd.; R.L. Alexander, *JNES* 36 (1977) 199vd.; idem, in: *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum)*, Ankara 1998, 15vd.; J.G. Macqueen, *The Hittites and their contemporaries in Asia Minor*, London 2¹986, 143; H.G. Güterbock, "Die Hieroglypheninschrift von Fraktin", in: *Fs L. Matouš* (Assyriologia 4), Budapest 1978, 127vd.; K. Kohlmeyer, "Felsbilder der hethitischen Großreichszeit", *APA* 15 (1983) 67vd.; J. Börker-Klähn, *OA* 19 (1980) 37vd.; E. Masson, in: *Fs G. Pugliese Carratelli* (Eothen [1]), Firenze 1988, 147vd.; I.J. Gelb, *HHM*, Chicago 1939, 14 ve Pl. XXXVIII; M. Darga, *Hitit Sanatı*, İstanbul 1992, 176vd. (Res. 179, 181-182); F.C. Woudhuizen, *Talanta* 26-27, 1994-95, 192vd.; M. Marazzi, *Gerglífico Anatolico*, Roma 1990, 369 ve Tav. XIII; H. Gonnet, in: *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 252vd.; S.Ö. Savaş, in: *1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara 1999, 242vd.

⁴ Bu konuda H. Ertem, *Boğazköy metinlerine göre Hititler devri Anadolu'sunun faunası*, Ankara 1965, 203vd. bkz.

⁵ K. Bittel ve diğerleri, *Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*, Berlin 1975, 12; K. Bittel, *Hattusha. The Capital of the Hittites*, Leiden 1970, 109.

Biz burada, her iki kabartmadaki arkaya doğru dönmüş olarak tanrıya bakan kuşların Hititçe adının identifikasyonunu denemek üzere Hititçe *aramni-*, *aramnant-* üzerindeki verilerini inceleyerek değerlendirmek istiyoruz:

aramni- (/aramnant-): "bir kuş (tasviri) (/bir kült aleti)"

Bibliyografiya: HW, 29; HW² A, 249; HED 1/2, 127-128; HEG I, 53; H. Otten, *Totenrituale*, 1958, 80-81; H. Ertem, *Fauna*, 1965, 207-209; H. Kronasser, *EHS* 1966, 102; S. Koşak, *Ling.* 18 (1978) 99vd., 111; S. Koşak, *HIT*, 1982, 208; J. Siegelová, *Verwaltungspraxis*, 1986, 444-445, 452, 456-457; A. Archi, *SMEA* 16 (1975) 142vd. ve d.n. 52; M. Marazzi, *Geroglifico Anatolico*, 1990, 145-146 no. 130.

Yazılışları, yapımında kullanılan madenler, filolojik-linguistik açıklamalar⁶:

- Sg. N. ZABAR *a-ra-am-ni-iš* KUB XXXIX 14 Rs. iii 8
 KÜ.BABBAR *a-ra-am[-ni-iš]*⁷ KBo XIII 127 2
*a-r[a-am-ni-iš]*⁸ GUŞKIN NA₄ KUB XLII 69 Vs.ii⁷ 7; Rs. iii⁷ 5
 <a> -*ra-am-ni-iš* ŞA KÜ.BABBAR 1 GÍN AT 454 ii 15⁹
- Pl. N. *a-ra-am-ni-uš* GUŞKIN NA₄ AN.BAR GE₆ KUB XII 1 Rs. iii 22
]*a-ra-am-ni-eš* ŞA SI KÜ.B[ABBAR⁷ Bo 7081 6¹⁰
a-ra-am-ni-e[š] Bo 2804 Vs. 16¹¹
- Pl. A. ¹² SI^{III.A} ŞA KÜ.BABBAR *a-ra-am-ni-ia-aš-ša* KUB XXXIX 14 Rs. iii 6
 KUB XXXIX 14 Rs.iii¹³
- 4 *nu-uš ha-ad[-da-an]-zi* Onları kese[rle]r
 5 *nu-uš* LÚ.MEŞ MUḪALDIM [] *da-a-an-zi* ve aşçılar onları alırlar.
 6 SI^{III.A} ŞA KÜ.BABBAR *a-ra-am-ni-ia-aš-ša* Boynuzlar ve gümüşten *aramni-*(ler²),
 7 *ku-i-e-eš ar-ḫa (an'-)da-an-zi* onların geri aldıkları,
 8 ŞA ZABAR *a-ra-am-ni-iš* bronz(dan) *aramni-*'yi,
 9 I-NA É.NA₄ *pí-e-da-a[n]-zi* taş-eve getirirler.
 10 ^{GI}*na-ti-in-ma* KUS¹⁴ *kur-ša-a[n]-na* Ok kuburu / çantası ve zırh yeleği¹⁴

⁶ Kabartmalardaki kuşun madenden yapıldığını düşündüğümüz için burada yalnızca madenle imal edilmiş olanları vermekteyiz. Fakat diğer metin yerleri ve detayları için önemle bkz. Ertem, *Fauna*, 207.

⁷ Bkz. J. Siegelová, *Verwaltungspraxis*, 1986, 452, 584.

⁸ Siegelová, *Verwaltungspraxis*, 584-585'te Nom. Pl. olarak verilmiştir, burayı krş. HW², 249'da (wohl Sg. N.) ile.

⁹ O.R. Gurney - D.J. Wiseman, *The Alalakh Tablets*, London 1953, 116-117; Ertem, *Fauna*, 207; HW², 249.

¹⁰ Bkz. H. Otten, *Hethitische Totenrituale*, Berlin 1958, 81 d.n. 2.

¹¹ H. Otten, *WO* 2 (1959) 478 (referansı Ertem, *Fauna*, 207 bkz.).

¹² Bkz. HW², 249'da Pl. A.(?), ile krş. Ertem, *Fauna*, 207'de Sg. N. altında.

¹³ Transkr. ve terc. için bkz. Otten, *Totenrituale*, 80-85.

¹⁴ Buradaki ^{GI}*na-ti-in-ma* KUS¹⁴ *kur-ša-a[n]-na* için H. Otten'in "Rohr-Pfeil und Schild" (= Kargı ve kalkan) tercümesini krş. CHD L-N, 407b'de "arrow and the hunting bag" ve HED K, 270'de "the arrow and the bag". S. Alp, in: *Fs G. Pugliese Carratelli*, 1988, 18'de KUS¹⁴ *kur-ša-* "Vlies" (= koyun postu) [ile Muscarella ve Bittel gibi] "Köcher" (=

11 *ar-ḥa pí-e-da-an-zi*

taşlırlar.

KUB XVI 46 Rs. iv¹⁵

6*a-ra-am-na-an-ta-an tar-li₁₂-an NI-MUR*

7 *na-aš-kán pí-an SIG₅-za ú-it nu GUN-li₁₂-an MUŠEN e-ip-ta na-an 2-an*

8 *ar-ḥa pí-e-da-aš*

6*aramnant-*'ın *tar-li-* hareketini gördük.

7 ve o öne iyice geldi. *GUN-liš* hareketiyle (bir) kuş yakaladı ve o 2 defa

8 götürdü.

KUB XII 1 Rs. iii¹⁶

22 4 *a-ra-am-ni-uš* GUŠKIN NA₄ AN.BAR GE₆ ŠA.BA 2[

23 2 GUŠKIN ŠA.BA 1^{EN} *ša-kán-ta-ma-an-za 2 x[*

22 altından, taştan ve siyah demirden 4 *aramni*-kuşu içlerinden 2['sinin/siyle...

23 2'si altından, biri aplik şeklinde 2 x[

KUB XLII 69 Vs. ii^(?)

7 *a-r[a-am-ni-iš* GUŠKIN NA₄ A-NA 1^{EN} 7 *sí-iḫ-PU* GUŠKIN NA₄ *an-da*

8 A-NA 1^{EJN} 9 *sí-iḫ-PU* GUŠKIN NA₄ 9 GURUN-*ia-aš-ši-kán* GUŠKIN *an-da*

9 A-NA 1^{EJN} 8¹⁷ *sí-iḫ-PU* GUŠKIN NA₄ *an-da*

10 *a-]ra-am-ni-iš pí-e-ri-iš* 12 *sí-iḫ-PU* GUŠKIN *an-da*

7 altından ve taştan *ar]amni*-kuşları, birinin üzerinde 7 adet bant ve içinde taşlar

8 bir]inin üzerinde altından ve taştan 9 bant ve onların içlerinde 9 meyva (var)

9 bir]inin üzerinde altından 8 bant ve içlerinde taşlar

10 *a]ramni-* ve *peri*-¹⁸ kuşları, içlerinde 12 altın bant (var)

aramni-, genellikle fal ve kült envanter metinlerinde determinatifsiz geçmektedir.¹⁹ Kelime commune ve ortak olarak *aramnant-* şekli ile birlikte bir *n/t* oluşumu içermektedir. Geçtiği fal metinlerine dayanarak, onun bir "fal kuşu" olabileceğine dikkat çekilirken aynı zamanda "madenden kuş tasviri, doğan, şahin" olabileceği görüşü hakimdir²⁰.

ok kuburu); H.G. Güterbock, "Hittite *kursa* 'Hunting Bag'", in: *Fs H. Kantor* (= SAOC 47), 1989, 113. Ayrıca bkz. A. Ünal, *Hittite and Hurrian Cuneiform Tablets from Ortaköy (Çorum), Central Turkey*, İstanbul 1998, 79.

¹⁵ Transkr. ve terc. için bkz. Ertem, *Fauna*, 208, burada metnin yorumu için "metnin fal metni olmamasına rağmen kuşu identifiye etmek bakımından elverişli olduğu, *aramnant-*'ın bir kuş (MUŠEN) yakaladığı, bu da onun "avcı" bir kuş olmasını olası kıldığı" ifade edilmektedir.

¹⁶ Transkr. ve terc. için bkz. S. Koşak, *Ling.* 18 (1978) 100, 104; Siegelová, *Verwaltungspraxis*, 444-445.

¹⁷ S. Koşak buradaki rakamı "9", J. Siegelová ise "8" olarak kaydetmiştir.

¹⁸ I. Singer, *The Hittite KILAM Festival, Part I* (StBoT 27), Wiesbaden 1983, 97'de *peri-* "bird"^(?) (= kuş) ayrıca bkz. Ertem, *Fauna*, 232'de *pera-* altına.

¹⁹ Metin yerleri ve tesbitleri için bkz. Ertem, *Fauna*, 207-209; HW² A, 249; HED 1/2, 127-128.

²⁰ HW, 29 "Orakelvogel", Erg. 2, 8 "ein Vogel; als Nachbildung aus Metall"; E. Laroche, *RHA* 15, fasc. 60 (1967) 11, 27 d.n. 10 "doit être rapproché du nom d'oiseau hittite", Ertem, *Fauna*, 209 "*aramnant-* 'doğan' cinsinden bir kuşu, *aramni-* 'de onun

Kelimenin geçtiği metinlerde ^ÁMUŠEN "kartal", *aršintatḫi-*, *ḫalūašši-*, *iparuāšši-*, *pattar-palḫi-*, (*pera-*)²¹, *šaluaja-* ve *urajanni-* fal kuşlarıyla birlikte tesbit edilmektedir²².

Filolojik veriler ile arkeolojik materyallerin ışığında identifikasyon denemesi ve sonuç:

aramni-, altın (GUŠKIN), taş (NA₄), siyah demir (AN.BAR GE₆), gümüş (KÙ.BABBAR) ve bronzdan (ZABAR) (bunlardan bazıları altın bant veya değerli minerallerle bezekli) yapılarak É.NA₄'ya (Mausoleum = türbe) götürüldüğü anlaşılmaktadır²³. Madenden bir kuş objesi karşılığını veren ve bir fal kuşunu gösteren *aramnant-* kelimesinin; *aramni-* kökünden normal *-ant* ekiyle genişletilerek oluşturulduğu ve ayrıca Hiyeroglif işareti L. 133-134'ün *aramni-*'nin imajı olan *ar(a/i)* fonetik değer karşılığı ile, "doğan" cinsinden yırtıcı bir kuşu göstereceği düşüncesini kabul edebiliriz²⁴ (= *aramnant-* "doğan" cinsinden bir kuşu *aramni-* de onun figürünü ifade etmeli). Böylelikle, verilerin ışığında: *aramni-*'nin değerli madenlerden yapıp kutsal yerlere götürüldüğünden yola çıkarak; É.NA₄'ünde Mauseleum=türbe karşılığında olması ile Hitit krallarının ölümünün tanrı oluşu eşitliğine dayanarak: *aramni-*'nin özellikle yumruk biçimli Hitit kabında yerde, Fraktin kaya anıtında da masa üzerinde duran kuş olduğu karşılığını teklif ediyoruz.

24 Aralık 1998 tarihinde Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde vermiş olduğumuz konferansta da *Fraktin kaya anıtının Hitit Büyük Kraliçesi Puduḫepa'nın ölüm anıtı mı?* olduğu tartışmasına girmiştik²⁵. Orada da yine "tanrı olmak" (yani ölmek)'la ilgili olarak ölüm ve Mausoleum çok açık bir biçimde aynı kabartmanın üzerindeki hiyeroglif yazıtın ışığında bize fikir vermiştir (ki, burada tanrıça ile kraliçenin aynı başlığı giymeleri de Puduḫepa'nın tanrı oluşuna diğer bir kanıttır). Yani orada da *aramni-* kuşunun

figürünü ifade etmektedir"; *HW²* A, 249 "nicht genauer bestimmbarer Kultgegenstand, meistens aus Edelmetall"; J. Puhvel, *HED* 1/2, 127 "metal bird-image, perhaps 'falcon, hawk' (vel sim.)"; J. Tischler, *HEG* I, 53 "ein Vogel; als Nachbildung aus Metall"; S. Koşak, *Hittite Inventory Texts* (THeth 10), Heidelberg 1982, 208 "an object, perhaps bird?"; Siegelova, *Verwaltungspraxis*, 1986, 584 "ein Kultgegenstand"; Marazzi, *Geroglifico Anatolico*, 146 no. 130 "rappresentazione di uccello" > [*ar(a/i)*]"

²¹ Bkz. Singer, *The Hittite KILAM Festival, Part I*, 97; Ertem, *Fauna*, 232.

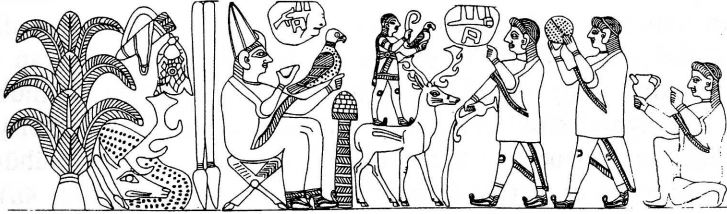
²² Bu anılan kuşların tesbiti ve metin yerleri için bkz. Ertem, *Fauna*, 208.

²³ Bkz. Otten, *Totenrituale*, 81 d.n. 2 ve Ertem, *Fauna*, 208.

²⁴ Bkz. E. Laroche, *BiOr* 18 (1961) 83'teki L. 133-134 işaretlerin değerlendirmeleri ile (hiyeroglif işareti numaralarının uyumu Laroche = Meriggi: L. 133 = M. 86, L. 133 = M. 132, L. 134 = M. 132) krş. *aramni-/aramnant-* kelimesinin > [*ar(a/i)*] fonetik değerini (No. 130'da ve No. 132-134'teki varyantlarını): Marazzi, *Geroglifico Anatolico*, 145-146, işaretler ve varyantları için de 292, ayrıca *ara/i-* "giungere" ile ilgili lit. için s.376; A. Archi, *SMEA* 16 (1965) 144. Yunanca μεμυοζ, μεμυηζ "şahin, doğan" ilişkili olabilir; Lidya Mermnad Hanedanlığı'nda ad olarak görülmektedir (Neumann, *Untersuch.* 70), belki *aramni-* bir dialektin varyantı olarak *(m)ramn-, (benzeri) *mermn-*'in yanısıra krş. Alalah'taki <a>ramnis ile: bunun için bkz. *HED* 1/2, 127-128.

²⁵ Savaş, in: *1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, 242vd.

bulunuşu É.NA₄ ölüm anıtı olma olasılığını güçlendirmektedir²⁶. KUB XXXIX 14 Rs.iii (4-11) "Onları kese[rle]r ve aşçılar onları alırlar. Boy-nuzlar ve gümüşten *aramni*-(ler)²⁷, onların geri aldıkları, bronz(dan) *aramni*-'yi, taş-eve getirirler. Ok kuburunu/çantasını ve zırh yeleği (/Kargı ve kalkanı²⁷) taşırlar."

Figür 3

Metropolitan Museum of Art'ta bulunan Geyik biçimli gümüş rhyton²⁸ üzerindeki kabartmalı sahnede yeralan, oturan bir tanrının sağ elinde bir kap bulunurken sol elinde bir kuş görülmektedir (Fig. 3). Yine burada, hemen Tanrının önünde bulunan bir altarı, geyik sırtında duran ve bir elinde ucu kıvrık asa, ötekisinde de tıpkı tanrının elinde öne doğru tuttuğu kuşun aynısını (daha küçük ölçülerde) tutan figür izlemektedir. Kabartmada, bu metin için bazı çok önemli destekleyici bulgular ve unsurlar bulunmaktadır. Metindeki ok kuburu/çantası ve zırh yeleği, rhytondaki kabartmada, hemen tanrının arkasında duvara asılı durumda bulunarak eşleşmektedir. Bu metin ile rhytondaki sahnenin eşleşmesini, oturan tanrı ile geyiğin sırtında bulunanın elinde tuttuğu kuşlarla, yani *aramni*-'ler tamamlamaktadır.

Benzer örnekler diğer bazı belgelerle de desteklenebilir: Bu ikincisine (geyik rhytonundakine), hemen herşeyiyle benzeyen ve aynı anlam özellik-

²⁶ Bu konuda derinlemesine inceleme için önemle bkz. S.Ö. Savaş, "Kizzuwatnalı büyük Hitit kraliçesi Puduhepa'nın evlilik anıtı ile ölüm anıtı / Le monument funéraire et le monument commémoratif du mariage de la grande reine hittite kizzuwatnienne Puduhepa", in: *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux. Table Ronde internationale – İstanbul, 2-5 Novembre 1999* (baskıda).

²⁷ Buranın tercümesi için yukarıda yapılan transkr. ve terc. ile onun ilgili literatürüne bkz. Biz de ok kuburu/kını ile zırh yelek olabilecekleri düşüncesindeyiz.

²⁸ S. Alp, in: *Fs Pugliese-Carratelli*, 17vd.; idem, *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels*, Ankara 1983, 93vd.; O.W. Muscarella, *Ancient Art: Norbert Schimmel Collection*, 1974, no. 133-125; K. Bittel, *Beitrag zur Kenntnis hethitischer Bildkunst*, Heidelberg 1976, 8vd.; Darga, *Hitit Sanatı*, 37-40.

leri ile niteliklerini taşıyan Yeniköy-Çorum steatit kabartmalı levhacık örneği vardır (geyik üzerinde bir elinde asa ve diğerinde yine kuş tutan tanrı)²⁹. Ashmolean Museum'da bulunan ve "Tarsus mührü" olarak tanı- nan hematit mühür beş yüzlüdür (Fig. 4c). Bunlardan iki yüz, bizim oturan ve elinde kuş tutan tanrıları göstermektedir. Özellikle birinde Geyik biçimli gümüş rhytondaki tanrının tamamen aynısı gibidir (fakat buradakinde, elde- ki kuşun kanatları açık durumdadır)³⁰. Bu mührü benzer olan diğer bir özel koleksiyon (=Ward 1) mührü de aynı özellikleri taşıyan sahneyi göstermektedir³¹ (Fig. 4f). Ayrıca Tilbeşar'dan, iki yüzlü bir mührün bir yüzü bu defa aynı özellikleri taşıırken tanrı ayakta betimlenir, diğer yüzünde tanrı elinde asa yerine yay tutmaktadır³². Bir diğer silindir mühür baskı- sında kuş tanrının eli yerine dizine konmuş durumdadır³³ (Fig. 4d). Diğer yandan bir Boğazköy mührü bu betimi *ara/i* hiyeroglif okunuşuyla işaret eder³⁴ (Fig. 4a). Eldeki kuş motifleri: Alacahöyük'ten çıplak tanrıçanın her iki elinde de tutmuş olduğu, kanatları açık kuşlar³⁵ (Fig. 4b); Karga- mış'tan sol elinde yay, sağ elinde kuş tutan tanrı³⁶ (Fig. 4g); Maraş orijin- li olup Louvre Müzesi'nde bulunan, annesinin kucagında yüceltilmiş (olası- lıkla küçük yaşta ölmüş olan) yazman(ın) sol elinde (ipinden tuttuğu) kuşu³⁷ (Fig. 4e); Sakçagözü'ndeki ortostatta elinde kuş tutan görevli³⁸ olarak görülür.

²⁹ Geyik üzerinde duran tanrı (rastlantı buluntu) steatit kabartmalı levhacık Y.6.4 cm. K. Reiter, *MDOG* 120 (1988) 200vd. Resim için bkz. E. Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, 1995, Res. 81.

³⁰ Darga, *Hitit Sanatı*, 70vd.; C. Mora, *La Glittica Anatolica del II Millennio A.C.: Classificazione Tipologica* (StudMed 6), Pavia 1987, 23 ve Gruppo I (b) Tav. 3/1.3a-e.

³¹ Mora, *Glittica Anatolica*, 28 ve Gruppo I (b) TAV. 5/1.9a-e.

³² Tilbeşar'dan (Ashm. 1894.50) Mora, *Glittica Anatolica*, 258 ve Gruppo XI TAV. 72/1.4a-b.

³³ Ras Şamra'dan (RS 17.74) Mora, *Glittica Anatolica*, 1987, 230 ve Gruppo IX Tav. 65/5.6.

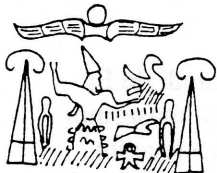
³⁴ H.G. Güterbock, *SBo* I, 1940, 68, şek.64'te kral adı 'Arnuuanda' ile kendini tanımlar. Anadolu hiyeroglif yazısında *ara/i* olarak krş. H. Ertem, *Korucutepe* I, 1988, 10-11; M. Poetto / S. Salvatori, *La Collezione Anatolica di E.Borowski* (StudMed 3), Pavia 1981, 37. Ayrıca işaret için bkz. E. Laroche, *Les Hiéroglyphes Hittites* I, 1960, 76-80 ve no. 128-135 ile Marazzi, *Geroglifico Anatolico*, 145-146 no. 130'daki lit.

³⁵ H. Gonnet-Bağana, *Anadolu* 11 (1969) 192 fig. 19; R. Mayer-Opificius, in: *Fs N. Özgüç*, Ankara 1993, 457 fig. 2.

³⁶ K.R. Maxwell-Hyslop, in: *Fs N. Özgüç*, Ankara 1993, 297 fig. 1, Pl. 53/1-2.

³⁷ Darga, *Hitit Sanatı*, 70vd.; Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Şek. 162 ve Lev. 149.

³⁸ K. Reiter, *MDOG* 120 (1988) 205 ve Abb. 9 ile lit.

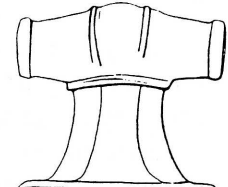

ARNUVANDA II

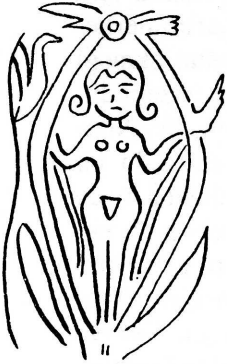

ARNUVANDA I

a

c

b

d

e

f

g

Figür 4 a-g

Bu, yerde duran kuşun tanımını yapmaya çalıştıktan sonra şimdi de Fırına Tanrısı Tarhunta'nın kutsal boğasının hemen önündeki sunu masasının üzerinde duran ve tanımlanabilmesi güç olan bazı nesneleri inceleyelim:

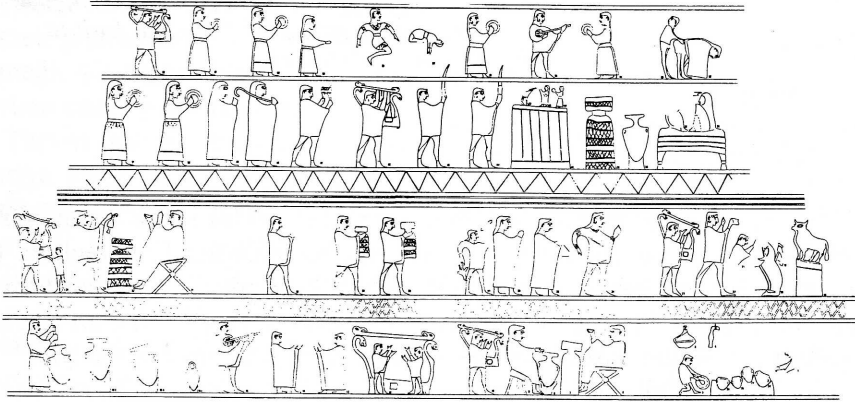
Sunu masasının (altar)³⁹ altı, koni biçiminde olup onbir yatay şeritli 5 zigzag tarama alanı ile düzenlenmiş durumdadır⁴⁰. Bu altarlara hafif malzemeden yapıldığı düşünülmektedir⁴¹. [Burada bizim asıl ilgilendiğimiz, masa ya da altar değil onun üzerinde duran bazı nesnelerdir.] Bunlar için Güterbock ve Kendall tanımlamalar yapmışlardır: "Yüksek altların merkezinde uzanan, *pita*-ekmeğine daha çok benzeyen yuvarlak somun ekmeği olarak görünen dolambaçlı bir nesnedir (bkz. *Fig. 1*). Ekmeğin yüzeyi düşey bir çizgi tarafından noktalanmış ve iki eşit parçaya bölünmüştür. Noktalamalar, olasılıkla fırıncının, fırında pişirilmesi sırasında ekmeğin bu şekilde kabarcıkları belirtmek için girişimidir. Çizgi, pişirilmeden önce hamur yüzeyde kabarık bir çizgiyle dilimlenmiş izlenimini verebilir ve ekmeğin daha sonra yenmek için kesilebilir. Ekmeğin şekli, iki derin yatay çizgiyle, onu takip eden dar düşey çizgilerle belirtilen, üç nesnenin yığını izlenimini veren, dikdörtgen bir biçimdedir. Soldaki bir üçgen şekillidir ve kumaş benzeri nesneler ortaya çıkar ve masaya örtülür. Fraktin'de Puduhepa'nın kabartmasında benzer kumaşa peçete gibi masadan sarkar ve tanrıçanın dizlerine uzanır (bkz. *Fig. 2*). İnandık Vazosu'nun üzerindeki kabartmalara bakılırsa, masanın bu şekli hem dinsel tören kutlamaları hem de dinsel olmayan yemekler için kullanılırdı." (bkz. *Fig. 5*).

Açıklamalardan anlaşılan o ki, bu altar/sunu masası üzerindeki nesneler kolaylıkla tanımlanabilir özelliklere pek sahip değil. Bunun için de; bunlardan, ekmeğin yanında yani solda masadan aşağı sarkan nesne üzerinde durup, tartışmak istiyoruz. Bu da bizi aşağıda inceleyeceğimiz ^{GIS}*arimpa-* ile

³⁹ ^{GIS}BANŞUR "(Opfer)tisch", ^{GIS}ZAG.GAR.RA "altar", *iştanana-* "Altar, postament" tanımlarındaki karşılaştırmalarımız ve bizim burada "sunu masası" veya "altar" adlandırmalarını kullanışımız için ayrıca krş. M. Popko, *Kultobjekte in der hethitischen Religion*, Warszawa 1978, 46, 66vd., 78vd.

⁴⁰ Bunun benzerleri İnandiktepe Vazosu üzerinde de görülmektedir, bkz. T. Özgüç, *İnandiktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, Ankara 1988, Res. - Fig. 64.

⁴¹ Bunda ya da diğer örneklerde görülen şerit ya da taramalı dokuma belirtiyor ki, onlar olasılıkla sepet örme işinde ya da elbise yapımında, renkli şeritlerle sarılarak ya da renkli geometrik modellerle dokunuyor. Sepet örgülü masalar, metinlerde ^{GIS}BANŞUR AD.KID olarak geçmektedir. Hafif derinliği varmış gibi görünen bu masaların bazılarının üstü düz levha yüzeylerden daha çok, açık sepetlere benzetilebilir. Emirgazi altarlara buna benzer bir örnek olarak görünürse de onlar taştandırılar. Krş. Güterbock / Kendall, *Fs Vermeule*, 1995, 49-50. Bu benzer altar ayrıca Boğazköy'den bir silindir mühür baskısı örneğinde de görülmektedir: bkz. B. Dinçol, in: *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, 1998, 168 ve Abb. 1.

Figür 5.

identifikasyon yapmak istememizle ilgili olarak buradan itibaren yönlendirecektir.

GIŠ_{arimpa-}

Bibliyografya: HW, 30; HW² A, 297-298; HED A, 139; HEG I, 57; E. Laroche, RHA 23, fasc. 77 (1965) 86; H. Kronasser, EHS, 1966, 184; E. Neu, StBoT 5, 1968, 70; S.R. Bin-Nun, RHA 30 (1972) 80; H. Ertem, Flora, 1974, 84; V. Haas / G. Wilhelm, Riten (AOATS 3), 1974, 168; M. Popko, Kultobjekte, 1978, 41, 130.

Yazılışları, yapımında kullanılan madenler, filolojik-linguistik açıklamalar:

Sg. N.	GIŠ _{a-ri-im-pa-aš} ZABAR	VBoT 58 Rs.iv 28
	[GIŠ _{a-ri-im-p}]a-aš ZABAR ⁴²	VBoT 58 Vs.iv 16
	GIŠ _{a-ri-im-pa-aš} ZABAR	KUB LIII 20 Rs. 3

VBoT 58 Rs.iv⁴³

27 ki-i Û-NU-TE^{MEŠ} da-a-i 1 DUG_{HAB.HAB} [ZA]BAR QA-DU NA-AK-TÁM-MI GIŠ_{IG} Z[ABAR]

28 GIŠ_{a-ri-im-pa-aš} ZABAR 2 GIŠ_{AB} ZABAR I-NA GIŠ_{BANŠUR} A-NA DUTU da-[a-i]

27 Bu gereçleri alır: [bro]nzdan 1 kapaklı sürahi, b[ronzdan] (bir) kapı (mandalı)

28 bronzdan arimpa-, bronzdan iki pencere (ve) güneş tanrısı (için) (bir) masaya koyar.

VBoT 58 Rs.iv⁴⁴

14 [nu tar-n]a-az ki-i 1 DUG_{HAB.HAB} ZABAR Û NA-AK-TÁM-ŠU ZABAR

15 [x Z]ABAR A-NA NA-AK-TÁM-MI zi-ik-kán-te-eš 1 GIŠ_{IG} ZABA[R]

16 [GIŠ_{a-ri-im-p}]a-aš ZABAR II GIŠ_{AB} ZABAR I GIŠ_{KAK} ZABAR GIŠ_{MAR} ZABA[R]

17 [1 GIŠ_{NÍG.GUL}] ZABAR 1 GIŠ_{al-ki-iš-ta-aš} ip-[p]í-aš GIŠ_{al-ki-iš-ta-aš}

⁴² Popko, Kultobjekte, 41'de sütun olarak (Vs.) IV yerine II olarak kaydetmiştir.

⁴³ Transkr. ve terc. için bkz. HW², 297 ve ayrıca transkr. için de E. Laroche, RHA 23, fasc. 77 (1965) 86.

⁴⁴ Transkr. E.Laroche, RHA 23, fasc. 77 (1965) 85-86.

18 [] 1 ^{GIŠ}šū-ú-ni-la-aš ^{GIŠ}la-aḫ-ḫu-ra-aš TUR GAB.LÀL tuḫ-ḫu-x[
 19 []-na-aš 3 ^{DUG}KU-KU-UB IŠ-TU 3 TÚL^{HLA} ūa-a-tar ku-it-ta
 20 []x-an-zi ù 3 ^{GIŠ}pu-u-ri-ia-aš-mi-iš

KUB LIII 20 Rs.[?]

3 ^{GIŠ}a-ri-im-pa-aš ZABAR 2 ^{GIŠ}DUB-[šar[?]

4 ^{GI}šNÍG.GUL ZABAR 1 <^{GIŠ}>MAR ZABAR 1 ^{GIŠ}x[

^{GIŠ}arimpa-, ritüel metinlerinde bronzdan (ZABAR) bir nesne olarak görül-
 mektedir⁴⁵. Kelime commune'dir. Ritüelin bir bölümünde gereçlerle (Ú-
 NU-TE^{MEŠ}) birlikte hepsi bir masa (^{GIŠ}BANŠUR) üzerinde yeralan bronz (man-
 dallı) bir kapısı (^{GIŠ}IG) ve (açılabilir) bronz pencereleri (^{GIŠ}AB) olan kült için
 küçük bir maketten sözedilmektedir. Bundan başka, maden olmayan ^{GIŠ}a-
 rimpa-'lar da bilgi vermektedir⁴⁶:

IBoT II 129 5vd.: "Ve ^{GIŠ}arimpa- (ve) ^{GIŠ}iludutiġarita- kaplanıyordu
 şimdi kaplanmıyor" (yani, değerli madenlerle kaplamalar yapılırken sonra-
 sında yapılmamaya başlandığı "kehanette tanrısız öfkeye neden olan ve
 kültte bildirilen suçlarla ilgili" İ.Ö.13 yy.'a tarihlenen bir metinde
 görülmektedir)⁴⁷.

KBo XX 33 Vs. 9⁴⁸: 1 LÚ ^{GIŠ}B]ANŠUR NINDA zippulašne ^{GIŠ}a-ri-im-pi
 ḫantaizzi "sofr]acı arimpa- üzerinde zippulašne-ekmeği düzenler"; buraya
 göre (zippulašne-ekmeği Hatticeden Luviceye geçmiş) arimpa- masanın
 üzerinde yer alan ve kullanılan bir nesne.

Bir diğer ritüel metni KUB XV 31 13vd.nda⁴⁹: "onu göklerde bir yere

⁴⁵ HW, 30: "Bronzegeŕät im Ritual; verwandt mit ^{GIŠ}eripi- und ^{GIŠ}iri(m)pi-?"; HW² A, 297 "Gegenstand [im Kult]"; HED 1/2, 139 "basically wooden (^{GIŠ}arimpa-) but sometimes (additionally?) metal stand (vel sim.) in rituals"; J.Tischler, HEG I, 57 "Bronzegeŕät im Ritual"; H.Kronasser, EHS, 184 "ein Gerät(?)".

⁴⁶ Eski (/Yeni) Hitit belgelerinde genellikle Hatti(ce) orijinler ile Hurri(ce) etnik kökenli (veya Mezopotamya çıkışlı) kelimelerin olduğu gibi aktarılması (= loanword) sis-
 temi ile birçok kelimenin bulunduđu bilinmektedir: ^{GIŠ}eripi-, ^{GIŠ}irimpi-, ^{GIŠ}irippi-
 "sedir(ağacı)". ^{GIŠ}arimpa-, 'r' nin nadiren silindiğı arimpa- "yük, (ağırlık)" ten (krş.
 [a]impa-) aynı zamanda belirsiz arimma-'dan da (KBo XVI 65 i 9 arimmašš-a [Sg. N.])
 ve aripa- (KUB XXXVI 55 ii 24 aripuš [Pl. A.]) farklıdır, bunun için bkz. HED 1/2,
 139. Ayrıca erippi- için bkz. H. Ertem, AÜDTCFD 22/3-4, [1964] 1965, 129vd. ile
 krş. Ünal, Cuneiform Tablets from Ortaköy, 83vd. ile d.n. 6.

⁴⁷ ^{GIŠ}a-ri-im-pu-uš-ša-ua ^{GIŠ}i-lu-du-ti-ia-ri-ta (6)ḫališšġian ešta kinun=ma=uar Ú-UL
 (7)ḫališšġian bkz. HW² A, 297.

⁴⁸ Metin yeri ve yorum için bkz. HED 1/2, 139 ve HW² A, 298.

⁴⁹ n=aš nepišaš pid[(i katta tian)zi] (14) 1 SILA₄ 1 NINDA.KUR₄.RA nepi[(šaš 4-aš ^{GIŠ}a-
 ri-im-pa)-aš] (15)nepiši=ia ambašši [x] (16) 1 SILA₄ šipanti transkr. ve terc. için bkz.
 Haas / Wilhelm, Riten, 168 ve HW² A, 297'deki gramatik bilgiler ve değerdendir-
 melere.

koydular (daha önce sözü edilen kurban edilecek kuşu) (14) 1 kuzu 1 kalın ekmek gökler için⁽¹⁾ 4 *arimpa*-gereci ..." Pl. D.-L. veya "göklerin kalın ekmeği, 4 *arimpa*- (Sg. N.) (15) hem de göğe 1 *ambašši*- [x.] (16) 1 kuzu kurban eder" şeklinde geçmektedir.

Tasviri niteliği taşıyan metin yeri KUB XII 43 4vd.⁵⁰ "Sizler(in), tanrıya kalın ekmek[er] (5) [(x) olmalı]lar [x]. Kral ve kraliçe yaşıyor (hayatta) olmalı[ar] (6) [x, ül]kenin *arimpa*-gereci ve kraliçe hayatta olma[alı]" bilgi vermektedir.

Filolojik veriler ile arkeolojik materyallerin ışığında identifikasyon denemesi ve sonuç:

Metinlerden elde edilen bilgilere göre; bu nesnenin masa üzerinde yer alabilecek ve üzerinde sunu (libasyon) yapılabilecek farklı bir formdaki altar (bir tanrıyı sembolize eden) modelini tasvir ediyor olabileceği düşünülebilir. Fakat yukarıda yapmış olduğumuz metin açıklamalarına dayanarak özellikle şu kanıya varabiliyoruz.

– "sofr]acı *arimpa*- üzerinde *zippulašne*-ekmeği düzenler"; buraya göre *arimpa*- masanın üzerinde yer alan ve kullanılan bir nesne.

Karşılaştırma ve yorum: Yumruk Kap ve Fraktin'deki kabarmada (ki buradaki sahne A'da, Büyük Kral Hattušili'nin karşısında duran [libasyon yaptığı] tanrının önündeki altar üzerinde, tanrıya doğru masadan sarkmış durumdaki benzeri⁽²¹⁾ görülmektedir; bkz. Fig.2) ve masanın üzerindeki nesneler aynıdır. Yine yukarıda yaptığımız açıklama ile bu iki sahnede yer alan arkaya doğru dönmüş halde tanrıya bakan kuşların *aramni*- "ler olduğunu teklif ederken (ki, biri altaren üzerinde diğeri yerde kralın arkasında bulundukları halde aynıdırlar), bu sahnelerde masanın üzerindeki de önemle benzer/aynı nesneler olarak görülebilmektedir. Yumruk kaba bakarsak (açıklamalardan da anlaşılacağı gibi) altaren üzerinde ekmek olarak teşhis edilebilen yuvarlak ve noktalı şekli görmekteyiz. Bu olasılıkla *zippulašna*-ekmeğidir ve hemen yanında (veya metne göre, daha doğrusu "altına konulan") *arimpa*- olarak düşündüğümüz nesne durmaktadır.

– "onu göklerde bir yere koydular (daha önce sözü edilen kurban edilecek kuşu) (14) 1 kuzu 1 kalın ekmek gökler için⁽¹⁾ 4 *arimpa*-gereci ..." Pl. D.-L. veya "göklerin kalın ekmeği, 4 *arimpa*- (Sg. N.) (15) hem de göğe 1 *ambašši*- [x.] (16) 1 kuzu kurban eder"

Karşılaştırma ve yorum: Bu metin yerinde *arimpa*- yine (kalın) ekmekle

⁵⁰ nu šumenzan DINGIR^{MEŠ}-aš NINDA.KUR₄.RA^{HI}[.A] (5)[x-d]u LUGAL-uš MUNUS.LUGAL-ašš=a huišunteš ašand[u] (6) [x utn]eandan^{GIŠ}a-ri-im-pa-aš MUNUS.LUGAL-š=a TI-anza eš[du] metin yeri ve terc. için bkz. HED 1/2, 139 ve HW² A, 298.

ve sunu amaçlı geçmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir diğer özellik ise "onu göklerde bir yere koydular" anlatımıdır. Bizim altariumızın ilgi çeken yönü ise diğerlerine göre daha yüksek ölçüde oluşudur. Bu da acaba gökler anlamına gelen yüksekliği çağrıştırıyor veya ifade ediyor olabilir mi?. Burada da yine kutsal bir sahne söz konusudur.

— "Sizler(in), tanrıya kalın ekmekl[er] (5) [(x) olmalı]lar [x]. Kral ve kraliçe yaşıyor (hayatta) olmalı[ar] (6) [x, ül]kenin *arimpa*-gereci ve kraliçe hayatta olm[alı]"

Karşılaştırma ve yorum: (Yine, yukarıda değindiğimiz) Fraktin anıtındaki sahnenin Büyük Kraliçe Puduhepa'nın ölüm anıtı olduğu savvusundan yola çıkarak değlendirmek istiyoruz. "Sizler(in), tanrıya kalın ekmekl[er] (5) [(x) olmalı]lar [x]. Kral ve kraliçe yaşıyor (hayatta) olmalı[ar] (6) [x, ül]kenin *arimpa*-gereci ve kraliçe hayatta olm[alı]" anlatımlarında ekmeğin yanı sıra kral ve kraliçenin yaşamları ile ilgili çok önemli (ve önemle yapılan) bir anlatım ve içerik vardır. Bu da *arimpa*-'nın, yaşamda ve ölümda aynı kutsallıkla bulundurulana veya kullanılan bir nesne olduğuna işaret etmektedir. Eğer böyle ise; bu, ölüm anıtındaki sahnede altariumın üzerinde bulunan nesnenin (Yumruk Kap'taki gibi) *arimpa*- olduğu konusundaki tezimizi ve teklifimizi kuvvetlendiriyor demektir.